

Грабовська І. В.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри фонетики і практики англійської мови
Київського національного лінгвістичного університету

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СЕМАНТИКИ МЕТАКОМУНІКАТИВНИХ ПИТАНЬ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті розглядається методологія дослідження семантики метакомунікативних питань в англійському діалогічному дискурсі. Визначається семантична структура метакомунікативних питань як засобу організації діалогічного дискурсу на стадіях установаження, підтримування та завершення мовленнєвого контакту. Доведено, що метакомунікативні питання є десемантизованими питальними висловленнями, стереотипними клішованими фразами, які легко замінюються конвенційними невербальними засобами.

Ключові слова: метакомунікативне питання, комунікативне питання, десемантизація, мовленнєвий контакт, фатичний дискурс.

Постановка проблеми. Лінгвістична семантика посідає провідне місце в широкому спектрі досліджень одиниць системи мовлення, зокрема питальних висловлень. Деякі дослідники виділяють категорії: а) чистих питань і речень перехідного – від питання до повідомлення – характеру [12, с. 394]; б) питальних речень, які за своїм комунікативним призначенням виражають питання, та інтерогативів – речень, що мають питальні елементи у своїй структурі, але необов'язково виражають запит інформації [9]; в) інформативних питань, що задаються з метою отримання невідомої інформації, та неінформативних, емоційно-експресивних питань [14]; г) речень зі стандартною семантикою, що виражають власне питання, на противагу різного роду ідіоматичним питальним реченням – риторичним питанням, питанням-проханням, питанням-пропонуванням, питанням-обговоренням, перепитам, рефлексивним питанням та емоційним питанням (питанням-здивуванням) [11, с. 233]. Тобто питальне речення не завжди вживається у своїй первинній прямій функції запиту інформації і здатне виражати безліч комунікативних і модальних значень. До такого типу питань зараховуємо метакомунікативні питання.

Уперше метакомунікативна природа окремих типів питань була виявлена в праці Т.Д. Чхетіані [17, с. 100], яка ввела поняття метакомунікативного питання не як інформативно-, а як контактопошукового. Незважаючи на те, що метакомунікативні питання містять у своїй структурі питальні елементи, за змістом вони є твердженнями й не виражають запиту інформації. Це псевдопитання (pseudo-questions) [23, р. 127], або квазіпитання (quasi-questions) [18, р. 56], тобто метакомунікативні питання – це мовленнєві одиниці, що є питальними за формою й метакомунікативними за змістом, основними прагматичними функціями яких є встановлення, підтримування та завершення мовленнєвого контакту.

Однак системне дослідження семантики метакомунікативних питань із залученням методів семантичного й контекстуально-ситуативного аналізів не проводилося.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо функціонально-комунікативний аналіз питальних речень проводиться на основі дослідження їх ролі в мовленнєвій діяльності, то семантичний аналіз питальних речень здійснюється на основі критерію

спрямованості чи неспрямованості питань на отримання невідомої інформації. В аспекті семантики питальних речень традиційно виділяють: а) інформативно-пошукові, або власне-питання, що мають на меті запит інформації та отримання відповіді; б) псевдоінформативні, або невластиві-питання, що не мають на меті запиту інформації [7, с. 3; 8, с. 15–16; 10, с. 75; 13, с. 18].

Ми не цілком погоджуємося з поділом питань на інформативні та псевдоінформативні, критерієм диференціації котрих є запит інформації. Більш точним, на нашу думку, буде визначення їх як інформативно-пошукових і інформативно-непошукових питань. Останні радше псевдопитальні, ніж псевдоінформативні, оскільки стверджують певну інформацію в питальній формі.

Інформативно-пошукові питання спрямовані на з'ясування певної прогалини в компетенції мовця, тобто на отримання відповіді, що задовольняє її відсутність. Наприклад:

(1) *Gabe: When are we gonna put up the Christmas tree?*

Holly: This week (D. Macomber. Call Me Mrs. Miracle, p. 127).

У дослідженні такі питання, основною метою яких є отримання від адресата невідомої адресантові інформації, ми називаємо комунікативними. На противагу комунікативним, метакомунікативні питання є псевдопитаннями в тому розумінні, що вони не містять запиту інформації. Метакомунікативні питання за змістом є твердженнями, а за формою – питаннями. Опора на метакомунікативні питання дає змогу виявити позицію чи мету самого мовця стосовно предмета запиту, що є радше констатацією, ніж запитом, і підказує слухачеві відповідь на питання. Отже, метакомунікативні питання тлумачимо як такі, що не передають, а лише сприяють передаванню пропозиційно значущої інформації й обслуговують контактоустановаження, контактопродовження та розмикання мовленнєвого контакту як системи зв'язків акустичного, психологічного й соціально-етикетного характеру, що забезпечує успішний перебіг процесу комунікації.

Дослідження семантики метакомунікативних питань відбувається із залученням методів *семантичного та контекстуально-ситуативного аналізу*. Виявляючи функціональну й категоріальну специфіку метакомунікативних питань, неможливо залишити поза увагою проблему значення цих питальних висловлень, оскільки послідовність «функція – структура – значення» [15, с. 56] є сукупністю суттєвих ознак, які дають підставу для виділення метакомунікативних питань як особливих функціонально-семантичних одиниць системи мови.

За вихідне обрали визначення поняття «значення» як: 1) «відображення предмета дійсності (явища, відношення, якості, процесу) у свідомості, що стає фактом мови внаслідок установаження постійного й нерозривного його зв'язку з певним звучанням, у якому воно реалізується; це відображення дійсності входить до структури слова (морфеми) як його внутрішній план (зміст), щодо якої звучання цієї одиниці мови виступає як матеріальна оболонка, необхідна не

тільки для вираження значення та повідомлення його іншим, а й для самого його виникнення, формування, існування й розвитку» [2, с. 161]; 2) «ознаки, спільної для всіх ситуацій, у яких мовець може вимовити мовну одиницю, і всіх реакцій, які вимовляння одиниці мови в ситуаціях певного типу викликає в слухача» [2, с. 161]. Ці два визначення поняття «значення» в сукупності охоплюють те, що є суттєвим, з одного боку, для питального висловлення (в мовленні), а з іншого боку, для стереотипного питального речення (в мові).

Контекстуально-ситуативний аналіз залучено для виявлення дискурсивних смислів метакомунікативних питальних висловлень і цілей комунікантів, визначення статусної та рольової структури інтеракції. Для нашого дослідження важливим є висновок В.Г. Гака [6, с. 22], що референтом висловлення є ситуація, тобто сукупність елементів, що наявні у свідомості мовця в об'єктивній дійсності в момент «промовляння», які зумовлюють певною мірою відбір мовних одиниць під час формулювання самого висловлення. Під час розгляду семантики метакомунікативних питань враховували: а) семантику сукупності одиниць однієї тематичної групи – узагальненого смислу синонімічного ряду метакомунікативних питань; б) семантику кожної одиниці як представника класу ситуацій; в) семантику питального висловлення – вияву одиниці в конкретній комунікативній ситуації в момент «промовляння».

Метакомунікативні питання, окрім вираження певного інтересу комуніканта до повідомлення співрозмовника, формально не припиняють бути питаннями й тому вимагають певної реакції співрозмовника. Подібно до комунікативних питань, основною метою яких є отримання необхідної для адресанта інформації, метакомунікативним питанням властива семантика волевиявлення, що спонукає до отримання респонсивної реакції (response за Е. Гоффманом [20, р. 35]) – сигналу, що свідчить про наявність контакту (*Oh, yes, how interesting*), а не інформативно значущої відповіді (reply в термінах Е. Гоффмана [20, р. 35]). Іншими словами, в отриманні не інформації як вербального інформативно-значущого повідомлення, а метайнформації, тобто інформації про інформацію. Наприклад:

(2) *Mr. Za: Just remember to be polite, not to speak out of turn, and that we all owe the Prince the utmost respect and attention, as he is our host and protector. Is that clear to you?*

Aicha: Yes, Mr. Za, it is perfectly clear (I. Tremblay, Aicha).

У семантичному аспекті метакомунікативні питання характеризуються десемантизацією – семантичною спустошеністю. Через повторюваність, високу частотність використання метакомунікативні питання стають автоматизованими в уживанні, клішованими питаннями з нестандартною семантикою [11, с. 233], в термінах інших дослідників трафаретними [14, с. 139], пустими [5, с. 55] питаннями. Через їх високу конвенційність метакомунікативні питання внаслідок десемантизації можуть із легкістю замінюватися невербальними засобами. Підтвердження цьому знаходимо в низці робіт [4, с. 47–50; 16, с. 57; 17, с. 100]. Так, зокрема, підтвердження уваги слухача до повідомлення мовця може бути виражено легким подивом на обличчі, зацікавленим поглядом, що замінює метакомунікативні питання “*Ви можете пояснити?*”, наприклад:

(3) *Fleet: It's likely to be the Carpathia.*

[Margaret turned and looked at him in surprise.]

Fleet: That would be the closest ship (K. Iversen, Molly Brown: Unraveling the Myth, p. 27).

Здивований погляд Маргарет замінює метакомунікативні питання “*Ви можете пояснити?*”

З одного боку, метакомунікативні питання є стереотипними десемантизованими питальними висловленнями. З іншого боку, будучи усталеними формулами мовленнєвого етикету з постій-

ною синтаксичною структурою та лексичним наповненням, мовленнєві формули метакомунікативних питань утворюють ряд лексичних синонімів. Крім того, метакомунікативні питання виявляють системну організацію саме на лексико-семантичному рівні, або в термінах А.В. Бондарка [3, с. 22], вони утворюють функціонально-семантичне поле. Підстав для цього є декілька: по-перше, метакомунікативні питання об'єднані спільною функцією (фатичною), по-друге, метакомунікативні питання мають спільну сему (сему контакту). Фатична функція (phatic communion) [19; 21; 22] спрямована на досягнення міжособистісної згоди як встановлення та підтримання атмосфери психологічної близькості протягом усієї мовленнєвої взаємодії й має на меті укріплення зв'язків між комунікантами. У ході опрацювання фактичного матеріалу встановлено, що метакомунікативні питання властиві трьом стадіям мовленнєвого контакту, що визначає їх функції. Залежно від стадії діалогічного дискурсу метакомунікативні питання в дослідженні, відповідно, діляться на контактостворювальні, контактопідтримувальні та контакторозмикальні.

Семантична структура контактостворювальних метакомунікативних питань у комунікативній фатичній ситуації «Привітання» може бути представленою умовно так: «адресант сигналізує адресату про те, що хоче вступити з ним/нею в мовленнєвий контакт». Наприклад:

(4) *Jakson: Hi. Mind If I join you?*

Charlie Frost: I only got a few minutes.

Jackson: I just heard part of your broadcast... Mind me asking a question?

What exactly is it... that will start in Hollywood? (R. Emmerich, H. Kloser. 2012).

Контактостворювальні метакомунікативні питання *Mind If I join you?*, *Mind me asking a question?* містять сему доброзичливості. У метакомунікативних питаннях такого типу наявний також семантичний компонент «під час зустрічі», тобто вказівка на початковий момент мовленнєвої інтеракції.

Семантична структура контактопідтримувальних метакомунікативних питань у комунікативній фатичній ситуації «Продовження розмови» може бути представленою умовно так: «адресант сигналізує адресату про те, що він/вона здійснює фатичне спілкування, адресат підтверджує, що канал зв'язку працює, і він/вона сприймає повідомлення адресанта». Наприклад:

(5) *Ted: Yeah, yeah. Listen I'm going out tonight but I should be home around 11, you wanna come over?*

Annie: Really? Ok. Sure (A. Mumolo. Bridesmaids).

Енні реагує на метакомунікативне питання Теда Really?, перевіряючи, чи справді почула зрозуміла правильно.

Семантична структура контакторозмикальних метакомунікативних питань у комунікативній фатичній ситуації «Прощання» може бути представленою умовно так: «адресант сигналізує адресату про те, що він/вона має намір завершити мовленнєвий контакт». Наприклад:

(6) *Max: I was going to see it tonight. Do you want to join me?*

Beth: I would love to, but I think you need to do this alone.

Max: No, you're right.

Beth: But I'll see you later?

Max: Sure. After the movie, I'm doing my last radio show. It's going to be all requests. You should tune in (R. Mack, Z. Ordynans. Burning Annie).

У значенні контакторозмикального метакомунікативного питання *But I'll see you later?* спостерігається елемент доброзичливості й часовий момент – завершення контакту, що ускладнений елементом «стосунків» (розставання).

Метакомунікативні питання є усталеними питальними висловленнями, в семантичній структурі котрих відображаються компоненти типової комунікативної фатичної ситуації. Метакомунікативні питання увібрали у своє значення прагматичні дійствителні вказівники «я – ви – тут – зараз» [1, с. 12; 16, с. 69]. Їм властива стійка синтаксична структура та лексичне оформлення. Метакомунікативні питання відображають актуальні інтенції комунікантів у мовленнєвій інтеракції під час установлення, підтримування й розмикання мовленнєвого контакту відповідно до соціальних і національно-специфічних норм та утворюють функціонально-семантичне поле мовленнєвого етикету.

Висновки. У плані семантики метакомунікативні питання є десемантизованими, або ж семантично спустошеними питальними висловленнями, стереотипними клішованими фразами, які через свою семантичну збідненість легко заміщуються конвенційними невербальними засобами. Метакомунікативні питання позбавлені інформативно-пошукового запиту. Вони не роблять суттєвого внеску у висловлення, проте завдяки їх наявності підсилюється адресованість висловлення, його спрямованість на мовленнєвий контакт. Метакомунікативні питання відіграють важливу роль у репрезентації модусу. Вони можуть маркувати цілий комплекс модусних смислів – авторизацію, персуазивність, емоційну оцінність і згоду.

Література:

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике / И.В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1991. – 140 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
3. Бондарко А.В. Функциональная грамматика / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1984. – 240 с.
4. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон ; пер. с англ. А. Суворовой. – М. : Апрель-Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000. – 320 с.
5. Волкова Л.Г. Фатическая функция и синтаксические средства ее реализации: формальный, семантический, коммуникативно-прагматический аспект : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Л.Г. Волкова. – Томск, 1998. – 177 с.
6. Гак В.Г. Прагматика, узус и грамматика речи / В.Г. Гак // Методическая мозаика. – М. : ЧПК, 2006. – № 8. – С. 22–32.
7. Гедз С.В. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань з інтерогативним значенням у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.Ф. Гедз. – К., 1998. – 17 с.
8. Голубева-Монаткина Н.И. Вопросы и ответы диалогической речи: классификационное исследование / Н.И. Голубева-Монаткина. – М. : Едиториал, 2004. – 200 с.
9. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – М. : Иностранная литература, 1958. – 404 с.
10. Красных В.В. Вопросы в дискурсе / В.В. Красных // Лингводидактические аспекты описания языка и гибкая модель обучения. – М., 1997. – С. 75–78.
11. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью / Е.В. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 273 с.
12. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А.М. Пешковский. – 8-е изд., доп. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 544 с.
13. Почепцов О.Г. Семантика и прагматика вопросительного предложения (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.Г. Почепцов. – К., 1979. – 24 с.
14. Рестан П. Синтаксис вопросительного предложения: общий вопрос (главным образом на материале современного русского языка) / П. Рестан. – Осло : Universitetsforlaget, 1972. – 880 с.
15. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 1982. – 126 с.
16. Формановская Н.И. Употребление русского речевого этикета / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 1982. – 191 с.
17. Чхетиани Т.Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации (на материале английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Т.Д. Чхетиани. – К., 1987. – 203 с.
18. Arliss L.P. Gender Communication / L.P. Arliss. – New York : Prentice-Hall, 1991. – 264 p.
19. Coulmas F. Introduction: Conversational Routine / F. Coulmas. – The Hague : Mouton, 1981. – Vol. 2. – P. 1–17.
20. Goffman E. Forms of Talk / E. Goffman. – Pennsylvania : University of Pennsylvania Press, 1983. – 335 p.
21. Lanham R.A. Handlist of Rhetorical Terms / R.A. Lanham. – California : University of California Press, 1991. – 205 p.
22. Lutzky U. Discourse Markers in Early Modern English / U. Lutzky. – Amsterdam : Benjamins, 2012. – 293 p.
23. Pomerantz A. Compliment Responses: Notes on the Co-operation of Multiple Constraints / A. Pomerantz // Studies in the Organization of Conversational Interaction ; ed. By Jim Schenkein. – New York : Academic Press, 1980. – P. 79–112.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

24. Emmerich R. 2012 / R. Emmerich, H. Kloser. – 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/2012.html>.
25. Iversen K. Molly Brown: Unraveling the Myth / K. Iversen. – New York : Big Earth Publishing, 1999. – 294 p.
26. Mack R. Burning Annie / R. Mack, Z. Ordynans. – 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Burning-Annie.html>.
27. Macomber D. Call Me Mrs. Miracle / D. Macomber. – Toronto : Mira, 2010. – 256 p.
28. Tremblay I. Aicha / I. Tremblay // Tales of Inhumanity and Retribution. – Bloomington : AuthorHouse, 2009. – P. 1–108.

Грабовская И. В. Интерпретация семантики метакоммуникативных вопросов в англоязычном диалогическом дискурсе

Аннотация. В статье рассматривается методология исследования семантики метакоммуникативных вопросов в англоязычном диалогическом дискурсе. Определяется семантическая структура метакоммуникативных вопросов как средства организации диалогического дискурса на стадиях установления, поддержания и завершения речевого контакта. Доказано, что метакоммуникативные вопросы являются десемантизованными вопросительными высказываниями, стереотипными клишированными фразами, которые легко замещаются конвенциональными невербальными средствами.

Ключевые слова: метакоммуникативный вопрос, коммуникативный вопрос, десемантизация, речевого контакт, фатический дискурс.

Grabovska I. Semantic Interpretation of Metacommunicative Questions in English Dialogic Discourse

Summary. The article focuses on the methodology of semantic interpretation of metacommunicative questions in English dialogic discourse. The paper examines semantic properties of metacommunicative questions as organizational means of dialogic discourse at contact-establishing, contact-maintaining and contact-terminating stages of communicative contact. It is proved that metacommunicative questions are desemantized interrogative utterances, stereotyped clichéd phrases that can be easily replaced by conventional non-verbal means.

Key words: metacommunicative question, communicative question, desemantization, communicative contact, phatic communion.